

KASTAMONU VİLÂYET SÂLNÂMELERİ'NDE DÜZCE KAZASININ İDARİ VE SOSYAL YAPISI (M. 1895, M. 1900 ve M. 1904)

Fatih ÖZÇELİK¹

ÖZET

XIX. Yüzyıl sonu ve XX. Yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin taşra birimlerinin idari yapısı, nüfus-yerleşme yapısı, eğitim yapısı ve ekonomik yapısı hakkındaki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu makalede vilâyet sâlnâmelerine göre Düzce kazasının idari ve sosyal yapısı incelenmiştir. XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında bir çok bilimsel çalışma söz konusu iken Osmanlı taşrası hakkında çok az bilimsel çalışma bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında daha doğru bilgiye sahip olabilmek için taşra birimleri hakkında daha fazla bilimsel çalışma yapılmalıdır. Bu boşluğu doldurmaya katkı sağlamak amacıyla kaleme alınan makalemizin temel kaynağını, M. 1895, M. 1900 ve M. 1904 tarihlerinde yayınlanmış Kastamonu vilâyetine ait üç sâlnâme oluşturmaktadır. Makalemizin birinci kısmını teşkil eden giriş bölümünde vilâyet sâlnâmeleri hakkında bilgiler verilmiştir. "Düzce Kazasının İdari Durumu" adlı ikinci bölümünde kazanın idari taksimatı, devlet daireleri ve kazada istihdam edilen personel hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın "Düzce Kazasının Sosyal Yapısı" adlı üçüncü bölümünde ise nüfus-yerleşme, eğitim ve ekonomik yapı hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Düzce kazası, idari, müslim, gayri müslim, dini gruplar, etnik gruplar, Türk, Ermeni, Rum, İdari Yapı, Sosyal Yapı.

¹ Okt., Düzce Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, fatihozcelik@duzce.edu.tr

ABSTRACT

In this article, which is prepared to contribute to the works about the administrative structure, the population-settlement structure, educational structure and economic structure of the Ottoman Empire's provincial units at the end of the 19th C and at the beginning of the 20th C, the district of Düzce's administrative and social structure are analyzed according to the province year-books. While there are many scientific studies about the general situation of the Ottoman Empire in the 19th C and 20th C, very few scientific observations address to the Ottoman provinces for those years. More researches and scientific studies should be done about the provincial units to get more accurate information about the general situation of the Ottoman Empire. This article is aimed to contribute to fill this deficiency and three year-books which were published in 1895 CE, 1900 CE and in 1904 CE belonged to the province of Kastamonu constitute the source of our article. The introduction constituting the first part of our article provides information about the province year-books. The district's administrative divisions, government offices and personnel employed in the district are informed in the second part, named as 'Administrative Status of the District of Düzce'. Finally, the third part of our work named as 'Social Structure of the District of Düzce' informs about the structure of economy, population-settlement and education.

Key words: The district of Düzce, Muslim, non-Muslim, religious groups, ethnic groups, Turk, Armenian, Greek, Administrative Structure, Social Structure.

1. GİRİŞ

Makale konumuz sâlnâmelere dayalı bir araştırma olmasından ötürü, öncelikle sâlnâmeler hakkında bilgi vermenin daha yerinde olacağını düşünmekteyiz. Sâlnâme, Farsça sâl (yıl) ve nâme (mektup, kitap, dergi) kelimelerinden oluşan birleşik bir sözcüktür.² Sâlnâme terim anlamı olarak, ait olduğu yılın olaylarını gösteren ve bir yıllık süre için çıkarılan kitap anlamına gelmektedir.³ Türkçe "yıllık", Fransızca

---

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2006, c. III. s. 917.

³ Şemsettin Sami, *Kâmûs'u Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989, s. 701.

“annuaire” ve İngilizce “yearbook” kelimelerinin karşılığıdır. Ayrıca “yeni yıl, yılbaşı” anlamlarına gelen nevsâl kelimesi de Farsça birleşik bir kelime olup, sâlnâme ile aynı anlamda kullanılmaktadır.⁴

Miladî 1847 (Hicrî 1263) - Miladî 1912 (Hicrî 1328) yılları arasında Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesi için çıkartılan sâlnâmeler bu döneme dair tarih, coğrafya, idari yapı, kurumlar, şahıs biyografileri, ekonomi, ordu, donanma, eğitim, kültür ve diğer alanlarda çok önemli bilgiler içerirler.⁵

Osmanlı Devleti'nde yayınlanan sâlnâmeler, “devlet sâlnâmeleri”, “vilâyet sâlnâmeleri”, “resmi kurum ve kuruluşlara ait sâlnâmeler” ve “özel konulu veya kişi ve kuruluşlara ait sâlnâmeler” olarak dört bölümde incelenmektedir. Sâlnâmelerin en süreklisi ve en düzenlisi devlet sâlnâmeleri olarak da bilinen Sâlnâme-i Devlet-i Âliye-i Osmânîye'lerdir. Devlet sâlnâmelerinin faydası görüldükten sonra, vilâyet ve nezâret sâlnâmeleri çıkarılmaya başlanmıştır. İlk Osmanlı vilâyet sâlnâmesi Miladî 1869 - (Hicrî 1283) senesinde neşredilen Bosna, son vilâyet sâlnâmesi Malî 1337–1338/ Miladî 1921–1922 senesi ile Bolu Livası Sâlnâmesi'dir.⁶

Vilâyet sâlnâmeleri ait oldukları şehrin yönetimine, ekonomik yapısına, eğitimine, öğretimine, nüfusuna coğrafyasına ve tarihine ilişkin önemli bilgiler vermektedirler. Pazar ve panayır yerleri, gezi ve eğlence alanları, madenler, ormanlar, başlıca fabrika ve benzeri işletmelere ilişkin bilgiler de bu kaynaklarda bulunabilmektedir. Posta örgütü, vilâyetin hükümet merkezine olan uzaklığına göre ücret listeleri ve bazen vilâyet haritaları bu yıllıklara konulmuştur. Bu bakımdan son dönem Osmanlı şehirlerinin tarihi için bu yıllıklar, öncelikle başvurulacak bir rehber niteliğini taşımaktadırlar.⁷ Kastamonu vilâyeti'nde, ilki Miladî 1869 (Hicrî 1286) yılında, sonuncusu da Miladî 1904 (Hicrî 1321) yılında olmak üzere aralıklarla toplam 21 tane sâlnâme

---

⁴ **Hasan Duman**, *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Katoloğu*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 1

⁵ “Sâlnâme”, *MEBİA*, c. 10, s. 134.

⁶ Sâlnâmeler hakkında daha fazla bilgi için bak.: **Hasan Duman**, *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Katoloğu*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999. **Hasan Duman**, *Osmanlı Yıllıkları(Sâlnâmeler ve Nevsâller)* İstanbul: IRCICA Yayınları, 1982.

⁷ **Musa Çadircı**, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: T. T. K. Yayınları, s. 293.

yayımlanmıştır. Bizde bu çalışmamızda Miladî 1895 (Hicrî 1312), Miladî 1900 (Hicrî 1317) ve Miladî 1904 (Hicrî 1321) yıllarına ait Kastamonu Vilâyet Sâlnâmeleri'ni esas alarak, Bolu sancağı'na bağlı Düzce kazasının idari ve sosyal yapısını ortaya koymaya çalıştık.

2. DÜZCE KAZASININ İDARİ DURUMU

Kastamonu vilâyetine bağlı Bolu sancağının önemli bir kazası olan Düzce'nin merkezi Düzce kasabasıdır. Kaza, doğuda Bolu ve Ereğli, batıda Adapazarı ve Hendek, güneyinde Mudurnu, kuzeyinde Karadeniz ve Ereğli'yle çevrilidir. Düzce kasabası sancak merkezi Bolu'ya dokuz saat, vilâyet merkezi Kastamonu'ya da altmış dokuz saat mesafededir.⁸ Miladî 1870 (Hicrî 1287) yılına kadar Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatında nâhiye olarak yer alan Düzce; bu tarihten itibaren Kastamonu vilâyetinin Bolu sancağına bağlı, *şirin ve dilnişin* bir kaza merkezi haline gelmiştir.⁹ Miladî 1895 (Hicrî 1312), Miladî 1900 (Hicrî 1317) ve Miladî 1904 (Hicrî 1321) yıllarına ait sâlnâmelere göre, Bolu sancağının idari taksimatı aşağıdaki tablo da gösterilmiştir.

Tablo 1: Bolu Sancağı

M. 1895 (H. 1312)		M. 1900 (H. 1317)		M. 1904 (H. 1321)	
KAZA	NÂHİYE	KAZA	NÂHİYE	KAZA	NÂHİYE
Bolu		Bolu		Bolu	
Göynük		Ereğli		Ereğli	
Mudurnu		Bartın		Bartın	
Düzce	Akçaşehir	Düzce	Akçaşehir	Düzce	Akçaşehir
Ereğli		Hamidiye	Çarşamba	Hamidiye	Çarşamba
Bartın		Gerede	Mengen	Zonguldak	
Gerede	Mengen	Göynük		Gerede	Mengen
Hamidiye	Çarşamba	Mudurnu		Göynük	
				Mudurnu	

⁸ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 309.

⁹ *Bolu Livâsı Sâlnâmesi (Mâlî 1337 - 1338, Milâdî 1921 - 1922)*, yay. haz. Nermin Kılıç, Ayşe Kayapınar, Bilge Kaya, Fahri Kılıç ve Levent Kayapınar, Bolu: Bolu Halk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2008, s. 516.

Sâlnâmelerde Düzce kazasının idari yapısı hakkında karşımıza şu bilgiler çıkmaktadır. 1895 yılında Hüseyin Hüsnü Efendi¹⁰, 1900’da Osmanî madalyasına sahip Süleyman Hıfzı Efendi¹¹, 1904’ te de Hamidiye Hicaz Demiryolu madalyasına sahip Mehmet Hayri Bey¹² Düzce’de kaymakamlık yapmıştır. Kazada bulunan idari birimler, sâlnâmelerde de ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu birimler şunlardır: İdare meclisi, bidâyet mahkemesi, mal kalemi, nüfus kalemi, orman idaresi, belediye idaresi, Ziraat Bank şubesi ve muhasebe sandığı, maarif meclisi, telgraf ve posta idaresi, ticaret ve ziraat odası, düyun-ı umumiye idaresi, reji idaresi’dir.¹³

Kazaların en önemli idare organı, bir “*yönetim konseyi*” gibi çalışan idare meclisidir.¹⁴ Kaymakamın başkanlığında oluşturulan kaza idare meclisinin görevleri arasında; idare, maliye, güvenlik, vergi tahsili, bayındırlık, ziraat ve tapu gibi işlerin yürütülmesi vardır.¹⁵ Düzce kazasının idare meclisinin üyeleri, “a’zâ-yı tabîyye (tabii üyeler)” ve “a’zâ-yı müntahabe (seçilmiş üyeler)” olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Sâlnâmelerde tabii üyeler, kaza erkânı kabul edilen memurlardır. Bunlar; naib, mal müdürü ve müftüdür. Seçilmiş üyelerin sayısı da dördür. Ancak M. 1900 tarihli sâlnâmede seçilmiş üyeliklerden birisi boştur. Bu tarihteki meclisin üç seçilmiş, üç tabii üyesi söz konusudur.¹⁶

Tablo 2: Düzce Kazasının İdare Meclisi Üyeleri

M. 1895 (H. 1312) ¹⁷	M. 1900 (H. 1317) ¹⁸	M. 1904 (H. 1321) ¹⁹
Başkan: Kaymakam Hüseyin Hüsnü Efendi	Başkan: Kaymakam Süleyman Hıfzı Efendi	Başkan: Kaymakam Mehmet Hayri Bey
<u>A’zâ-yı Tabîyye (Tabii Üyeler):</u>	<u>A’zâ-yı Tabîyye (Tabii Üyeler):</u>	<u>A’zâ-yı Tabîyye (Tabii Üyeler):</u>

¹⁰ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1897 (H. 1314), s. 255.

¹¹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 214.

¹² *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 232.

¹³ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 255-257. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 214-216. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 232-235.

¹⁴ **Bekir Parlak**, “Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal -Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 11(Kasım 2001 – Ocak 2002), s. 44.

¹⁵ **Musa Çadırcı**, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, *Belleten*, cilt LIII sayı 207-208(Ağustos – Aralık 1989), s. 251.

¹⁶ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 214.

¹⁷ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 193.

¹⁸ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 214.

¹⁹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 232.

Naib Mehmet Sadık Efendi Mal Müdürü Agop Efendi Müftü Hüseyin Zühtü Efendi A'zâ-yı Müntahabe (Seçilmiş Üyeler): Hamdi Bey Hacı İshak Efendi Elhas Efendi Hacı Mehmet Efendi Kocabaşzade Mehmet Ağa Tahrirat Katibi: Ahmet Rifat Efendi	Naib Mehmet Rüştü Efendi Mal Müdürü Ahmet Refet Bey Müftü Ahmet Şevki A'zâ-yı Müntahabe (Seçilmiş Üyeler): Halil Efendi Hüseyin Bey Hacı Mehmet Ali Ağa Münhal (Boş) Tahrirat Katibi: Mehmet Akif Efendi	Naib Mahmut Hamdi Efendi Mal Müdürü Ömer Fevzi Efendi Müftü Ahmet Şevki Efendi A'zâ-yı Müntahabe (Seçilmiş Üyeler): Halit efendi İlhas Efendi Alemdar Hacı Osman Ağa Kiremit Ocaklı Hüseyin Bey Tahrirat Katibi: Sâlnâmede tahrirat katibinin ismi hakkında bilgi verilmemiştir.
---	--	--

Kaza idare meclisinden sonra diğer önemli birim, hukuk davaların görüldüğü ilk mahkeme özelliğine sahip olan bidâyet mahkemesidir. Bidâyet mahkemelerinin reisi, kazalardaki naiblerdir. Sâlnâmelere göre bidâyet mahkemesi incelendiğinde, mahkemede bulunan görevlilerin sayılarının yıllara göre arttığı görülmektedir. M. 1895 yılına ait sâlnâmede bidâyet mahkemesi; Naib Mehmet Sadık Efendi başkanlığında, iki aza, birinci katip, ikinci katip ve mahkeme-i şer'iyeye katibi olmak üzere üç katip, bir mustantık muavini ve bir mukâvelât muharriri olmak üzere toplamda sekiz kişiden oluşmaktadır.²⁰ M. 1900 yılına ait sâlnâmede ise aza sayısının ikiden dörde çıktığı ve eytam müdürünün de bidâyet mahkemesi içerisinde yer aldığı görülmektedir.²¹ M. 1895 ve M. 1900 yıllarına ait sâlnâmelerdeki bidâyet mahkemelerinden farklı olarak M. 1904'teki bidâyet mahkemesine ticaret azası adıyla dört üye ve iki mübaşir dahil olmuştur. Böylelikle de mahkemedeki görevli sayısı on beşe ulaşmıştır. M. 1904 tarihli sâlnâmedeki görevliler şunlardır: Naib Mahmut Hamdi Efendi, azalar Çerkes Hacı Rıza Efendi ve Kürtzade Mehmet Efendi, ticaret azaları, Uzunzâde Ahmet Efendi, Çerkes Ömer Efendi, Çerkes Ali Osman Efendi ve Hacı Rıza Beyzâde Mehmet Bey, Sâlise rütbesine sahip birinci katip Kamil Efendi, İkinci katip Cevat Efendi, mustantık muavini

²⁰ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 255.

²¹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 214.

Şekib Bey, mahkeme-i şer'iyeye katibi Zekeriya Efendi, mukâvelât muharriri Tevfik Efendi, eytam müdürü Ahmet Efendi, Mübaşirler Musa ve Tevfik Efendiler.²²

M. 1895, M. 1900 ve M.1904 yıllarına ait sâlnâmelere göre mal kalemi bir müdür, iki müdür yardımcısı ve bir sandık eminiyle birlikte dört kişiden oluşmaktadır.²³ Nüfus kaleminde, her üç sâlnâmede de bir memur ve bir katip görev yapmaktadır. Sâlnâmelerden edindiğimiz bilgiye göre; M. 1895 yılında belediye başkanı, üçüncü dereceden Osmanî, beşinci dereceden Mecidî, İstabl-ı Amire, gümüş ve altın madalyalara sahip Hacı İshak Bey'dir.²⁴ Aldığı madalyalar da gösterdiği gibi, Hacı İshak Bey başarılı ve takdir edilen bir belediye başkanıdır. Zira Enver Konukçu'ya göre *Düzce'nin ilk mimarı Hacı İshak Bey sayılmaktadır ve yaptığı çalışmalarla eski Düzce'nin iskeleti onun gayretleriyle modern bir görünüm kazanmıştır.*²⁵ M. 1895 yılında Düzce belediyesinin beş azası ve katiplikle sandık emini görevini birlikte yerine getiren bir çalışanı vardır. Belediye başkanıyla birlikte belediye meclisi yedi kişiden oluşmaktadır.²⁶ M. 1900 yılına ait sâlnâmede ise belediye başkanı Hacı Mahmut Ağa olup aza sayısı da beşten üçe düşmüştür.²⁷ M. 1904 yılına ait sâlnâmede Hacı İshak Bey yeniden belediye başkanıdır. Sâlnâme de Belediye meclisinde ki aza sayısının ve görevli sayısının arttığı görülmektedir. Meclis'te belediye başkanıyla birlikte, altı aza, bir belediye tabibi, bir katip ve sandık emini, bir çavuş ve bir odacı olmak üzere on kişi vardır. 1895 ve 1900 yıllarına ait sâlnâmelerden farklı olarak mecliste “belediye tabibi” adıyla bir doktor bulunmaktadır.²⁸

---

²² *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 232.

²³ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 255. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 214. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 233.

²⁴ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 256.

²⁵ Hacı İshak Bey sosyal ve güncel meselelerle de ilgilenmiş, 1910 yılında Beşiktaş'ta Çırağan Sarayı'nın yanması üzerine İstanbul'a binanın tamiri için Düzce adına kereste, para ve özellikle manda derisi hibe edilebileceğini bildirmiştir. Girit meselesiyle de yakından ilgilenmiş ve İstanbul'a çektiği telgraflarla Girit konusunda kendisinin ve bazı Düzcelilerin görüşlerini bildirmiştir. Ayrıca Hacı İshak Bey Meşrutiyet taraftarı olup, 1909 yılındaki Hükümet değişikliği nedeni ile Düzce'nin ileri gelenlerinin de imzasının bulunduğu Meclis-i Mebusan'a uyarıcı ve yapıcı fikirler içeren bir telgraf çekmiştir. Meclis-i Mebusan'ın 59. toplantısında ve 6 Nisan 1325 tarihli bileşiminde okunan bu telgrafta “*Meşrutiyete bir darbe vurulmuş ise bi'l-umum kaza ahalisi son damla kanımızı akituncaya kadar uğraşmaya hazır ve müheyya bulunduğunu*” söylenmektedir. **Enver Konukçu**, “Cumhuriyet Öncesi Belediye Başkanlarımızın Bazı Etkinlikleri”, *Sektörel Gelişim Dergisi*, sayı 12(Nisan 2006), s. 30.

²⁶ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 256.

²⁷ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 215.

²⁸ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 233.

Tablo 3: Düzce kazasının Belediye Meclisleri

M. 1895 (H. 1312)	M. 1900 (H. 1317)	M. 1904 (H. 1321)
<p><u>Başkan:</u> Hacı İshak Bey</p> <p><u>Azalar:</u> Mehmet Ağa Hamdi Bey Ayıntablızade Mehmet Efendi Nuri Efendi Hacı Rıza Bey</p> <p><u>Katib ve Sandık Emni :</u> Emin Efendi</p>	<p><u>Başkan:</u> Hacı Mahmut Ağa</p> <p><u>Azalar:</u> Kasapzade Mehmet Efendi Hacı Ali Efendi Kocabaşzade Osman</p> <p><u>Katib ve Sandık Emni :</u> Arabgirlizade Ziya Bey</p>	<p><u>Başkan:</u> Hacı İshak Bey</p> <p><u>Belediye Tabibi:</u> Logofet Efendi</p> <p><u>Azalar:</u> Kuyumcu Hacı Ali Efendi Ayıntablızade Mehmet Efendi Nalbant Mestan Ağa Sancarcızade Mustafa Efendi Hacı Abdullah Efendi Çerkes Ali Osman Efendi</p> <p><u>Katib ve Sandık Emni :</u> Musa Efendi</p> <p><u>Çavuş:</u> Abdullah Ağa</p> <p><u>Odacı :</u> Ali Ağa</p>

Düzce kazasında orman alanlarının geniş olması orman idaresinin önemini arttırmıştır. Orman idaresinde 1895 yılında dört görevli, 1900 yılında da dokuz görevli vardır. 1904 tarihinde ise görevli sayısı altı olup harik korucusu adıyla yeni bir memurluk idareye dahil olmuştur. 1904 yılına ait sâlnâme'ye göre, Orman idaresinin görevlileri şunlardır: Hamidiye Hicaz Demiryolu madalyasına sahip süvari memuru Hacı İshak Bey, piyade korucusu Mehmet Kamil Efendi, ondalık memuru Ahmet Hilmi Efendi, harik korucusu Abdulvahhab Bey, harik korucusu Ahmet Niyazi Bey, harik korucusu Hacı Said Koray Bey'dir.²⁹

²⁹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 233.

Sâlnâmelerde Düzce kazasının tek nâhiyesi olan Akçaşehir'in idari yapısı hakkında karşımıza şu bilgiler çıkmaktadır: 1895 yılında nâhiye müdürü Mehmet Niyazi Efendi olup, belediye başkanı ise İbrahim Efendi'dir.³⁰ 1900 yılında nâhiye müdürlüğü görevini Mehmet Talat Efendi yerine getirirken, Sürmeneli Mehmet Efendi de belediye başkanlığı görevini yerine getirmektedir.³¹ 1904 yılına ait sâlnâmede ise nâhiye müdürü Mustafa Asım Bey, belediye başkanı olarak da Ahmet Hamdi Efendi görülmektedir.³² 1895 ve 1900 yıllarına ait sâlnâmeler de nâhiyede bulunan idari birimler ve “*Bazı Me'mûrîn*” diye geçen memurluklar şunlardır: Nâhiye meclisi, belediye meclisi, kereste memuru, telgraf memuru, rüsumat memuru, liman reisi, düyun-ı umumiye memuru, reji memuru ve karantina memuru.³³ 1904 yılına ait sâlnâmede de nâhiyenin idari birimleri şunlardır: Nâhiye meclisi, belediye meclisi, liman dairesi, rüsumat dairesi, orman dairesi, düyun-ı umumiye idaresi, reji idaresi. “*Bazı Me'mûrîn*” olarak geçen memurluklar ise karantina memurluğu ve tersane memurluğudur.³⁴

Kaza merkezi Düzce kasabasında bulunmayan karantina memurluğu, her üç sâlnâmede de Akçaşehir nâhiyesinde mevcuttur. Karantina, yolcuların gözetim altında tutulma süresi demek olan ve İtalyanca “kırk” anlamına gelen quarantenadan gelmektedir. Karantina uygulamasının amacı, bulaşıcı hastalıklardan korunmak için insanların veya hayvanların belli bir yerde gözetim altında tutulmasıdır. Osmanlı Devleti'nde ilk karantina uygulaması 1831 yılında Rusya'daki büyük kolera salgınının Karadeniz'den gelen gemilere uygulanmıştır.³⁵ Kolera gibi salgın hastalıklar, Anadolu'ya ağırlıklı olarak deniz yoluyla gelmektedir. Akçaşehir nâhiyesi de, Karadeniz kıyısında bulunması ve bir limana sahip olması nedeniyle salgın

---

³⁰ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 259.

³¹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 217, 218.

³² *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 236 ve 235

³³ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 259. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 217-218.

³⁴ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 236-237.

³⁵ **Gülten Sarıyıldız**, “Karantina”, *TDVİA*, c. 24, s. 463. Rusya'da büyük kolera salgınının başlaması üzerine Karadeniz'den gelen gemilere karantina uygulanması önerisi Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'ye aittir. **Nuran Yıldırım**, “Kolera Salgınlarında Alınan Karantina Önlemleri ve Osmanlı Toplumsal Yaşamındaki Yansımaları (1831 – 1918)”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Esin Kahya ve diğerleri, Ankara: Nobel Yayınları, 2006, s. 329. 1837 yılında II. Mahmut Abdullah Molla başkanlığında “Meclis-i Tahaffuz-ı Ülä” adlı bir karantina meclisi kurdurmuş ve Karantina idaresi sağlık teşkilatında yerini almaya başlamıştır. 1862'ye kadar da Osmanlı Devleti'nin 81 yerleşim yerinde Karantina Daireleri kurulmuştur. **Ekmeleddin İhsanoğlu**, “Eğitim ve Bilim”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: Zaman Gazetesi Yayınları, 1990, s. 352.

hastalıkların tehdidi altındadır. Bu yüzden de hem Akçaşehir nâhiyesini hem de bölgeyi deniz yoluyla gelebilecek salgın hastalıklardan korumak amacıyla karantina memurluğu kurulmuştur. Her üç sâlnâmede de karantina memurluğunda Mehmet Efendi adında bir memur görev yapmaktadır.³⁶

3. DÜZCE KAZASININ SOSYAL YAPISI

3.1. Nüfus ve Yerleşme

19 yy. da Rumeli ve Kafkasya'daki askeri ve siyasi dengelerin bozulması, Anadolu'ya doğru büyük bir göç hareketinin başlamasının temelini oluşturmuştur. Rumeli ve Kafkasya'dan gelen bu göçmenlerin Bolu sancağında yerleşmeye başladıkları muhit Düzce kazası olmuştur. Böylece Düzce kazasının ve kasabasının nüfusu çoğalmaya başlamıştır. Bu göçler, Düzce içinde Cami-i Kebir mahallesi civarında yeni mahallelerin ortaya çıkmasını ve Düzce'nin kentleşmeye başlamasını da sağlamıştır.³⁷ Rumeli, Kafkasya ve çeşitli yerlerden de yapılan göçlerle Düzce kazasının etnik yapısı büyük bir çeşitliliğe sahip olmuştur. Bunlar: Türk, Çerkes, Abaza, Tatar, Kürt, Laz, Gürcü ve Boşnak vb.³⁸

M. 1895 ve M. 1900 yıllarına ait sâlnâmelerde Düzce kazasının nüfusu; İslam, Ermeni ve Rum şeklinde gruplandırılmıştır. Ancak Rum ve Ermeni toplulukları, kazanın genel nüfusu içinde küçük bir yüzdeye sahiptir. Düzce'de bulunan Türk, Çerkes, Abaza, Tatar, Kürt, Laz, Gürcü ve Boşnak gibi müslüman etnik grupların ayrı ayrı nüfusları hesaplanmamış olup, sâlnâmelerde bu gruplar İslam adı altında toplanmışlardır. M. 1904 yılına ait sâlnâmede ise Düzce kazasının nüfusu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Adı geçen sâlnâmede sadece Bolu sancağının toplam nüfusu verilmiştir.³⁹

---

³⁶ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 259. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 218. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 237.

³⁷ **Enver Konukçu**, "Yeşil Düzce'nin Dünü", *Sektörel Gelişim Dergisi*, sayı 18 (Ekim 2006), s. 38.

³⁸ **Bolu Livâsı Sâlnâmesi**, s. 517.

³⁹ Diğer iki sâlnâmeden farklı olarak M. 1904 yılına ait Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi'nde sadece Kastamonu'ya bağlı kazaların ayrı ayrı nüfusları hesaplanmıştır. Bolu, Çankırı ve Sinop sancaklarının kazalarıyla birlikte toplam nüfusları verilmiş olup adı geçen sâlnâmede, sancakların nüfus özellikleri hakkında tasnife tabi tutulmuş teferruatlı bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemde Bolu sancağı, toplam nüfusu 341.794 kişiyle vilâyet merkezi Kastamonu sancağından sonra vilâyetin nüfus bakımından ikinci büyük sancağıdır. M. 1904, s. 379

Tablo 4: M. 1895 (H. 1312) ve M. 1900 (H. 1317) Yıllarına Ait Kastamonu Vilâyet Sâlnâmeleri'nde Düzce kazasının Nüfusu

SÂLNÂME	İSLAM		ERMENİ		RUM		TOPLAM
	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	
M. 1895 (H. 1312)⁴⁰	16.404	17.560	13	71	67	104	34.219
M. 1900 (H. 1317)⁴¹	18.497	19.956	20	80	67	94	38.714

Yukarıda Müslüman, Ermeni ve Rumlara ait kadın-erkek nüfus dağılımı görülmektedir. M. 1895 yılına ait sâlnâmeye göre kazanın toplam nüfusu 34.219 kişidir. Bu nüfusun 33.964'ünü Müslüman, 84'ünü Ermeni, 171'ini de Rumlar oluşturmaktadır. Bu dönemde Düzce kazasının % 99,6'sını müslüman ahali meydana getirmektedir. 1900 yılına ait sâlnâmeye göre ise kaza genel nüfusu 4.665 kişi artmış olup, 38.714 kişiye ulaşmıştır. Nüfusun 38.453'i Müslüman, 100'ü Ermeni ve 161'i de Rum'dur. Müslümanların oranı 1895'teki nüfus verilerine göre % 0,3 düşüşle % 99,3 olmuştur.

Sâlnâmelerdeki veriler dikkate alındığında karşımıza kazadaki erkek nüfusun hem Müslümanlar arasında hem de gayrimüslimler arasında kadın nüfusuna göre daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. M. 1895 yılına ait sâlnâmede kadın nüfusu 16.404 iken erkek nüfus 17.560 kişidir. Kazadaki kadın nüfusun oranı, toplam nüfus içerisinde % 49'dur. 1900 yılına ait sâlnâmede erkekler 20.130 kişiyken, kadınlar 18.584 kişidir. Bu da kazanın toplam nüfusu içerisinde kadınların oranı % 48 olduğu anlamına gelmektedir.

Düzce kazasının nüfusu, başta Kafkasya ve Rumeli'den olmak üzere çeşitli bölgelerden aldığı göçlerle gün be gün artmıştır. Son vilâyet sâlnâmesi olma özelliğine sahip olan Malî 1337-1338/M. 1921-1922 senesi Bolu Livası Sâlnâmesi'ne göre; Düzce kazası 25.367'si erkek, 27.263'ü kadın olmak üzere toplam 52.630 kişiden

⁴⁰ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 335.

⁴¹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 218.

oluşmaktadır. Bu da kaza nüfusunun aşağı yukarı yirmi iki yılda %74 oranında arttığı anlamına gelmektedir.⁴²

Evliya Çelebi ünlü seyahatnamesinde Düzce için “*Burası Bolu’nun nâhiyesidir. Ormanlı, dağlı, düz bir yer olup, bir cami, iki hanı vardır. Hepsi Şemsi Paşa hayratıdır. Köyleri çoktur*” demektedir.⁴³ Evliya Çelebi’nin de vurguladığı köy sayısının fazlalığı Düzce’de her dönem geçerlidir. 19 yy’ın sonlarına doğru bataklıkların kurutulması, ormanların açılması ve yeni yerleşim alanlarının ortaya çıkması, kazanın köy ve mahalle sayısının daha da artmasını sağlamıştır. M. 1900 yılına ait sâlnâmedeki bilgilere göre, Düzce 261 köy ve mahalleyle, Bolu sancağı’ndaki en fazla köy ve mahalleye sahip olan kazadır.⁴⁴

Tablo 5: M. 1900 (H. 1317) Yılına Ait Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi’nde Bolu Sancağının Köy, Mahalle ve Hane Sayısı

KAZALAR	Bolu	Ereğli	Bartın	Düzce	Hamidiye	Gerede	Göynük	Mudurnu	Toplam
Köy ve Mahalle	217	144	227	261	172	207	87	158	1473
Hane	8887	5395	8711	8637	8631	6482	4335	5049	56.127

Bolu sancağında bulunan toplam köy ve mahalle sayısı 1473’tür. Bu rakamın % 17,7’si Düzce’de bulunmaktadır. Hane sayısı bakımından ise Düzce kazası 8637 haneyle Bartın’dan sonra üçüncü sırada gelmektedir. Bolu sancağının 56.127 olan toplam hane sayısının da % 15,3’ü Düzce kazasındadır.

3.2. Eğitim

M. 1895, M. 1900 ve M. 1904 yıllarına ait sâlnâmelerde Düzce kazasında eğitim kurumu olarak sıbyan mektepleri,⁴⁵ medreseler,⁴⁶ ibtidai mektepleri⁴⁷ ve rüşdiye

⁴² Bolu Livâsı Sâlnâmesi, s. 517.

⁴³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, yay. haz. Mehmet Zıllıoğlu, c. 2, İstanbul: Üçdal Yayınevi, s. 518.

⁴⁴ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 218

⁴⁵ Sıbyan mekteplerinde ilk eğitim ve öğretim yapılmakta, burada çocuklara okuma yazma ve Kuran tecvidi öğretilmektedir. **Suraya Faroqhi**, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Elif Kılıç İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 147.

⁴⁶ Medreseler, Sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine karşılık gelen ve sadece Müslümanların gidebildiği eğitim kurumlarıdır. **Mehmet İpşirli**, “Medrese – Osmanlı Dönemi”, *TDVİA*, c. 28, s. 327.

mektepleri ⁴⁸ bulunmaktadır. M. 1895 yılına ait sâlnâmedeki bilgilere göre; Düzce kazasında altı medrese, iki rüşdiye, bir ibtidai ve yüzelliye sıbyan mektebi bulunmaktadır.⁴⁹ Ancak sâlnâmede sadece iki rüşdiye hakkında teferruatlı bilgi bulmak mümkündür. Rüşdiyelerin biri Düzce kasabasında diğeri de Akçaşehir nâhiyesinde bulunmaktadır. Düzce kasabasındaki rüşdiyenin öğrenci mevcudu 55 olup, öğretim kadrosu da iki öğretmenden oluşmaktadır. Bunlar, muallim-i evvel Mehmet Nazım Efendi ve rik'a muallimi Zekeriya Efendi'dir.⁵⁰ 52 öğrenci mevcuduna sahip Akçaşehir rüştiye mektebinin öğretim kadrosu da muallim Halil Hulusi Efendi ve sülüs muallimi Hafız Mehmet Efendi'den oluşmaktadır.⁵¹

M. 1900 yılına ait sâlnâmeye göre Düzce kasabasında, üç medrese, bir rüşdiye, biri kız, biri de erkek olmak üzere iki ibtidai, dört sıbyan mektebi bulunmaktadır.⁵² Akçaşehir nâhiyesi'nde de bir rüşdiye ve üç sıbyan mektebi mevcuttur.⁵³ Doksan bir öğrenciye sahip Düzce rüştiye mektebinin öğretim kadrosu üç kişiden meydana gelmektedir. 1895 yılındaki sâlnâmede adları geçen muallim-i evvel Nazım Efendi ve rik'a muallimi Zekeriya Efendi yine mektepte görev yapmaktadırlar. Öğretim kadrosuna muallim-i sani Hacı Hüseyin Efendi dahil olmuştur. Erkek ibtidai mektebine dair şu bilgiler mevcuttur: muallim-i evvel Kamil Efendi, muallim-i sani Hafız Raşit Efendi ve muallim Hacı Yakup Efendi olmak üzere öğretim kadrosu üç kişiden meydana gelmektedir. Yüz öğrenciye sahip ibtidaide Hamit Ağa adlı bir de hizmetli bulunmaktadır.⁵⁴ Akçaşehir nâhiyesinde bulunan rüşdiye mektebinde muallim Halil Hulusi Efendi yine bulunmakla birlikte sülüs mualliminin değiştiği görülmektedir.

---

⁴⁷ İptidailer sıbyan mektepleri gibi ilk öğretim seviyesindedirler. Tanzimat devrinde sıbyan okullarının ıslahı üzerinde durulmuş ve bir üst eğitim kurumu olan rüşdiyelere iyi öğrenci verecek seviyeye getirilmeye çalışılmışsa da istenilen başarı sağlanamayınca ibtidaiye adıyla sıbyan mektepleri yanında yeni ilkokullar açılmıştır. **Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara: T.T.K. Yayınları, 2000, s. 66.

⁴⁸ Rüşdiye mektepleri için Osmanlı eğitim düzenindeki yeri hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte ilk mekteplerin üzerinde ve lise seviyesindeki idadilerin altında ortaokul seviyesinde eğitim veren eğitim kurumları olarak görmek mümkündür. **Ekmeleddin İhsanoğlu**, "Eğitim ve Bilim", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: Zaman Gazetesi Yayınları, 1990, s. 307.

⁴⁹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 261.

⁵⁰ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 257.

⁵¹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 259.

⁵² *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 310.

⁵³ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 311.

⁵⁴ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 217.

Mektep te Hacı Durmuş Efendi'nin yerine sülüs muallimi olarak Hafız Mehmet Efendi görev yapmaktadır. Mektebin öğrenci mevcudu da otuzaltı kişidir.⁵⁵

M. 1904 ve M. 1900 yıllarına ait sâlnâmelerde mektep sayıları hakkındaki bilgilerde bir değişiklik söz konusu değildir. Düzce kasabasında, üç medrese, bir rüşdiye, biri kız, biri de erkek olmak üzere iki ibtidai, dört sıbyan mektebi bulunmakla birlikte Akçaşehir nâhiyesinde de bir rüşdiye ve üç sıbyan mektebi mevcuttur.⁵⁶ M. 1904 yılına ait sâlnâmede Düzce kasabasında bulunan kız ibtidai mektebi hakkında da bilgi mevcuttur. Kırk bir öğrenciye sahip mektebin Emine Naheste Hanım adında bir muallimesi vardır. Düzce rüşdiye mektebinin yetmiş bir öğrencisi olup, muallim-i evveli yine Nazım Efendi'dir. Mektebin diğer personelleri, muallim-i sani Ömer Fahrettin Efendi, hüsn-i hat muallimi Zekeriya Kemal Efendi ve hizmetli Mustafa Efendi'dir. Yüz elli öğrenciye sahip ibtidai mektebinin muallim-i evveli İlyas Cemaleddin Efendi, muallim-i sanisi de Hacı Ahmet Efendi'dir. Rüşdiye mektebinin hüsn-i hat muallimi Zekeriya Kemal Efendi buradaki hüsn-i hat derslerini de üstlenmiştir. Mektepte hizmetli olarak Mahmut Efendi görev yapmaktadır.⁵⁷ 1904 yılında Akçaşehir nâhiyesinde bulunan rüşdiye mektebinin öğretim kadrosunda herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Otuz yedi mevcuda sahip mektepte hizmetli olarak Osman Ağa görev yapmaktadır.⁵⁸

3.3. Ekonomi

Düzce kazasının en önemli gelir kaynağını tarım faaliyetleri oluşturmaktadır. Kaza arazisinin verimli olması, tarımsal faaliyetlerin bir hayli ilerlemesini sağlamıştır. Kaza halkının genelinin geçim kaynağı tarımdır. Düzce kazasında buğday, arpa, mısır, pirinç, darı, çavdar, tütün, burçak, yulaf, kapluca⁵⁹, ceviz ve çeşitli hububatlar

---

⁵⁵ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 218

⁵⁶ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 342

⁵⁷ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 235.

⁵⁸ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 237

⁵⁹ Buğday çeşitlerinden biri olan Kapluca bazı bölgelerde siyaz olarak da söylenmektedir. Buğday ve arpadan daha fazla ürün vermektedir. Üretimi buğday ve arpaya göre üçüncü derecededir. Başakları, arpa başaklarına benzemekte olup, buğday başaklarından daha parlaktır. Bulgur yapımında kullanıldığı gibi tavuk ve büyükbaş ve küçük baş hayvanlara da yem olarak verilebilmektedir. Fiyatı da buğdaydan daha ucuzdur. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 137.

üretilmektedir.⁶⁰ Düzce'nin batısında yer alan ve Düzce'ye iki saat mesafede bulunan Çilimli kasabasıyla, civarında bulunan köylerin ahalisi çoğunlukla tütün üretimiyle geçimlerini sağlamaktadırlar.⁶¹

Düzce kazasının başlıca ticaret malları; tütün, çeşitli hububat ve keresteden oluşmaktadır. Bu dönemde Düzce ekonomisi için tütün, önemli bir yere sahiptir. Günden güne tütün üretimi de artmaktadır. Bu münasebetle de kazada Düzce kasabası, Akçaşehir nâhiyesi ve Çilimli olmak üzere üç tane reji idaresi mevcuttur. M. 1895 yılına ait sâlnâmedeki bilgilere göre tütün ihracı 400.000 kıyye⁶² civarındadır.⁶³ M. 1900 ve M. 1904 yıllarına ait sâlnâmelerde bu rakamın 500.000 kıyyeye ulaştığı görülmektedir.⁶⁴ Kaza halkının ihtiyacı karşılandıktan sonra 150.000 kile⁶⁵ civarında tarım ürünü de ihraç edilmektedir.⁶⁶

Düzce kazası Anadolu'nun kuzeyinde bulunmasından ötürü bol yağış almaktadır. Bu durum da kazanın hemen her tarafının ormanlarla kaplı olmasını ve ormanların da Düzce için önemli bir gelir kaynağı haline gelmesini sağlamıştır.⁶⁷ Düzce ormanlarından kesilen ağaçlar, sâlnâmedeki bilgilere göre kereste ve odun olarak kullanılmaktadır. 200.000 cerib⁶⁸ ormana sahip Düzce'nin ormanlarından elde edilen gelir yıllık 3.000 liradan fazladır. Her sene ormanlardan 6000 metreküp kereste kesilmekte ve başkent İstanbul'a da 130.000 çeki⁶⁹ odun sevk edilmektedir.⁷⁰

---

⁶⁰ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 233.

⁶¹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 241.

⁶² 1 eski kıyye: 1 okka = 400 dirhem = 1282,945 gr., 1 yeni kıyye: 1 kilo (1000 gr.).

⁶³ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 262.

⁶⁴ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 311., *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 234.

⁶⁵ 1 Kile: 20 okka = 25,659 kg.

⁶⁶ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 234.

⁶⁷ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1900 (H. 1317), s. 335.

⁶⁸ Cerib: Dönüm

⁶⁹ Çeki: 195 okka = 250 kg.

⁷⁰ Düzce ormanları; % 45'i kayın, % 20'si gürgen, % 12'si meşe, % 3'ü köknar ve çam, % 7'si kestane ve kalan % 8'ide ihlamur, şimşir, karaağaç, kayacık, dişbudak, porsuk, defne, güzelağaç, filarye, muşmula, fındık, çınar, kocayemiş ve çeşitli ağaçlardan ibarettir. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 369. Düzce ormanları, uzun yıllar Osmanlı Donanması için büyük öneme sahip olmuştur. Zira buradan temin edilen keresteler, gemi inşaatı için gerekli ağacın önemli bir kısmını karşılamıştır. Osmanlı Devleti savaş gemilerini genelde başkent İstanbul'da bulunan Tersane-i Amire'de (Haliç Tersanesi) yapmaktadır. Bunun için de gemi inşası için gerekli olan kereste de İstanbul'a yakın olan ormanlık alanlardan elde edilmeye çalışılmıştır. **Dursun Bayraktar**, "Şer'iyye Sicillerine Göre Tanzimat'ın ilk yıllarında Bolu (1838-1850)", (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Medeniyeti Anabilim Dalı, 1995). Gemi yapımı için imal edilen keresteler, Büyük Melen nehri vasıtasıyla Melenagzı ve Akçaşehir iskelelerine indirildikten sonra , buradan da İstanbul'a sevk edilmektedir. *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1895 (H. 1312), s. 242.

Bu dönemde Düzce kazasında sanayinin pek gelişmediği görülmektedir. Kazanın tümünde beş kiremit ocağı ve bir tane de un fabrikası vardır. Ayrıca Düzce kasabasında bir tütün anbarı, otuz zahire anbarı, yedi han, on yedi kahvehane, bir kıraathane, sekiz ekmek fırını, iki yüz on beş dükkan ve bir de hamam bulunmaktadır. Akçaşehir nâhiyesinde de yüz kırk sekiz dükkan, beş fırın, üç han, sekiz kahvehane mevcuttur.⁷¹

4. Sonuç

M. 1895 (H. 1312), M. 1900 (H. 1317) ve M. 1904 (H. 1321) yıllarına ait Kastamonu Vilâyet Sâlnâmeleri esas alınarak hazırlanmış olduğumuz bu çalışmamızda, Düzce kazasının idari ve sosyal yapısıyla ilgili bazı önemli sonuçlar çıkarmak mümkündür. Bolu'ya bağlı bir nahiye olan Düzce'nin 1870 yılında kaza statüsünü kazanmasıyla birlikte idari ve sosyal alanlarda hızlı bir büyüme içine girdiği görülmektedir. Kaza statüsünün kazanılmasıyla kaza merkezinde ve kazaya bağlı Akçaşehir nâhiyesinde yeni idari birimler oluşturulmuştur. İdari birimlerde çalışan personel sayısının zaman içinde artış yönünde değişiklik gösterdiği görülmektedir. Her üç sâlnâmede de Düzce kazasının idari taksimatında her hangi bir değişiklik söz konusu değildir.

Düzce kazasının, Kafkasya ve Rumeli başta olmak üzere çeşitli bölgelerden aldığı göçlerle nüfusunun zaman içinde kayda değer bir şekilde arttığı görülmektedir. İncelenen sâlnâmelerde kaza nüfusu, İslam, Ermeni ve Rum şeklinde gruplandırılmıştır. Gayrimüslimleri oluşturan Rum ve Ermeni toplulukları kazanın genel nüfusu içinde küçük bir yüzdeye sahiptir. Örneğin M. 1900 yılına ait sâlnâmedeki bilgilere göre, Düzce kazasının toplam nüfusunun %99,3'ünü müslüman ahali, %0,7'sini Gayrimüslim ahali meydana getirmektedir. İlgi çekici bir husus da kazada Gayrimüslim ahali arasında bir tane dahi yahudi bulunmamasıdır. Ayrıca Düzce, Bolu sancağının % 17,7 ile en fazla köye ve mahalleye sahip kazasıdır.

---

⁷¹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi*, sene M. 1904 (H. 1321), s. 342.

Düzce kazasında, eğitim kurumları olarak sıbyan mektepleri, medreseler, ibtidai mektepleri ve rüşdiye mektepleri bulunmasına rağmen, eğitim durumu istenilen ölçüde olduğu söylenememektedir. Zira günümüzdeki lise dengi okullar olan idadi mektepleri kazada bulunmamaktadır. Düzce kazasının ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. İncelenen dönemlerde dış satım ürünleri arasında en başta tütün gelmekte ve tütün üretiminin de devamlı arttığı görülmektedir. Düzce kazasında, büyük veya orta ölçekli bir sanayiden söz edilememektedir. Bu dönemde kazada beş kiremit ocağı ve bir tane de un fabrikası vardır. Ayrıca sâlnâmelerde Düzce kazasının hayvancılığına dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

1. Sâlnâmeler

Bolu Livâsı Sâlnâmesi (Mâlî 1337 - 1338, Milâdî 1921 – 1922) , yay. haz. Nermin Kılıç, Ayşe Kayapınar, Bilge Kaya, Fahri Kılıç ve Levent Kayapınar, Bolu: Bolu Halk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2008.

Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi, sene M. 1895 (H. 1312).

Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi, sene M. 1900 (H. 1317).

Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi, sene M. 1904 (H. 1321).

2. Kitap ve Makaleler

BAYRAKTAR, Dursun, “Şer’iyye Sicillerine Göre Tanzimat’ın ilk yıllarında Bolu (1838-1850)”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Medeniyeti Anabilim Dalı, 1995.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: T.T.K. Yayınları, 1997.

_____“Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, *Bellekten*, cilt LIII sayı 207-208(Ağustos – Aralık 1989), s. 237 – 257.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugât*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2006.

DUMAN, Hasan, *Osmanlı Yıllıkları (Sâlnâmeler ve Nevsâller)*. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1982.

_____ *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Katoloğu*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*. yay. haz. Mehmet Zıllıoğlu, c. 8, İstanbul: Üçdal Yayınevi, 1996.

FAROQHİ, Suraya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. çev. Elif Kılıç İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Eğitim ve Bilim”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: Zaman Gazetesi Yayınları, 1990, s. 221 – 361.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Medrese – Osmanlı Dönemi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, s. 327 – 333.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

KONUĞU, Enver, “Cumhuriyet Öncesi Belediye Başkanlarımızın Bazı Etkinlikleri”, *Sektörel Gelişim Dergisi*, sayı 12(Nisan 2006), s. 29-30.

_____ “Yeşil Düzce’nin Dünü”, *Sektörel Gelişim Dergisi*, sayı 18 (Ekim 2006), s. 38.

PAKALIN, Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1993.

PARLAK, Bekir, “Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal-Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 11 (Kasım 2001 – Ocak 2002). s. 37-49.

SARIYILDIZ, Gülten, “Karantina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, s. 463 – 465.

ŞEMSETTİN SAMİ, *Kâmûs’u Türki*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

YILDIRIM, Nuran, “Kolera Salgınlarında Alınan Karantina Önlemleri ve Osmanlı Toplumsal Yaşamındaki Yansımaları (1831 – 1918)”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Esin Kahya ve diğerleri, Ankara: Nobel Yayınları, 2006, s. 328 – 341.